

Gyepgazdálkodás és vidékkép

Nagy Géza - Pető Károly
Agrártudományi Egyetem, Debrecen

Ez a kérdéskör több szempontból vizsgálható. Vizsgálható a vizuális valóság alapján (a táj képe, a különböző gyeppek megjelenése stb.). Elemezhető aszerint, hogy milyen szerepet tölt be a gyep az állattartásban és a takarmányozásban. Egyre fontosabbá váló szempont, hogy mi a kapcsolat a természet- és tájvédelem illetve a gyepgazdálkodás között. Végül egy kissé bátrabb gondolati összefüggésben meg lehet próbálni a gyep szerepét keresni a vidéken élő népesség életformájában vagy életszínvonalában.

Gyepterület és földhasználat a 90-es években

Hazánkban a gyeppek területe és a gazdálkodásban betöltött szerepe a század második felében fokozatosan csökkent. Tulajdonképpen párhuzam állapítható meg a mezőgazdaság intenzifikálása (termelés koncentráció, gabona program, növekvő szántóföldi ráfordítások) és a gyeppek szerepének csökkenése között.

A hetvenes évekre mintegy 1,2 millió hektár gyepterület maradt az országban, amely a mezőgazdasági területnek 20, a termőterületnek mintegy 14 %-t adta. Az akkori becslések szerint hektáronként 1,5 t szénaérték került hasznosításra.

A társadalmi-gazdasági rendszerváltás, a tulajdonviszonyok és a termelőüzemi szerkezet átrendeződése nem volt hatástalan a gyeppekre. Az utóbbi bő 10 évben jelentősen csökkent az ország gyepterülete. Leginkább az állatlétszám látványos csökkenésének köszönhetően mintegy harmadára esett vissza a gyepről betakarított összes szénatermés, és az ország történetében a legalacsonyabb termésátlagot (630 kg széna hektáronként) becsülték 1993-ban (1. táblázat).

1. táblázat

A gyepgazdálkodás fontosabb mutatóinak összehasonlítása az utóbbi évek alapján

Megnevezés	1981-1985	1986-1990	1991	1992	1993
A gyeppek területe (1.000 ha)	1.256,8	1.205,6	1.165,8	1.127,9	1.098,9
Az összes termése (1.000 t széna)	2.020,0	1.511,7	1.327,6	822,9	691,0
A gyeppek termésátlaga (1.000 kg/ha széna)	16,1	12,5	11,4	7,3	6,3

Forrás: KSH 1993. A megyék kiadványai

A gyepek területnagyságában és területi arányában a regionális különbségek változatlanul fellelhetők (2. táblázat). Az átlagosnál kisebb a gyepek területi aránya a Dunántúlon és Pest megyében, az ország keleti felében pedig délről észak felé haladva fokozatosan nő.

2. táblázat

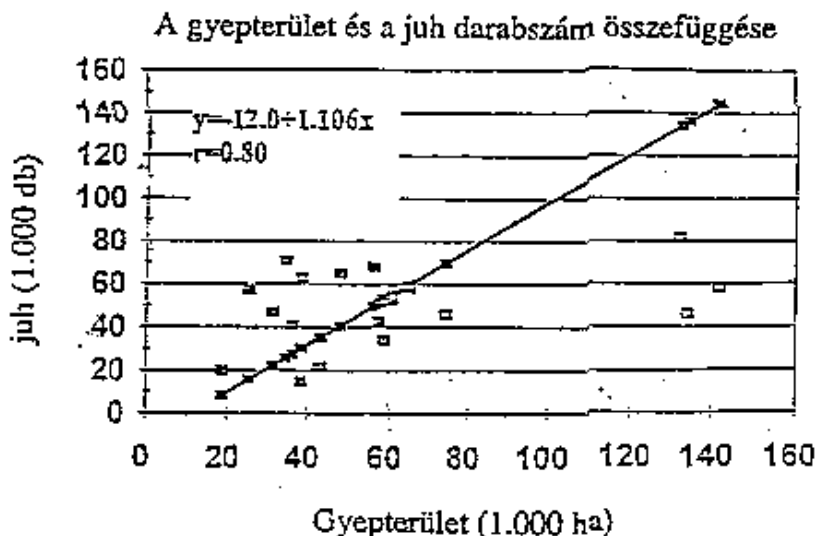
A gyepgazdálkodás fontosabb mutatóinak összehasonlítása az utóbbi évek alapján

ájegység	Gyepterület (1.000 ha)	Gyep a mezőgazda- sági terület %-ában	Gyep a termőterü- let %-ában
Pest megye	64,8	16,1	11,9
Észak-Magyarország	215,0	27,5	18,3
Észak-Alföld	261,8	19,5	16,9
Dél-Alföld	243,7	17,7	15,3
Nyugat-Dunántúl	117,9	17,6	11,6
Észak-Dunántúl	117,2	17,5	13,8
Dél-Dunántúl	124,0	14,4	10,4
Összes/átlag	1.148,0	18,8	14,4

A gyepek szerepe az állattartásban és a takarmányozásban

Hazánkban a kérődző állomány takarmányozása összességében nem a gyepekre alapozott. Ezen belül azonban megállapítható, hogy a kevésbé intenzív állattartás (juh, hús- és növendékmarha) szorosabban, az intenzív tejtermő tehenészet kevésbé kötődik a gyephez. Újszerű lehet annak vizsgálata, hogy vajon van-e valamilyen összefüggés egy adott területen belül a gyepek területe és a kérődző állomány nagysága között. Az erre vonatkozó elemzés azt mutatja, hogy szignifikáns szoros összefüggés van a megyénkénti gyepterület és a juhállomány nagysága között (1. ábra).

1. ábra

A hasznosítható állatfajok létszámának radikális csökkenése az utóbbi években (3. táblázat) változást eredményezett a szálatakarmány gazdálkodás szerkezetében. Köztudott, hogy a juh ágazat szinte kizárólag gyepre alapult, míg a tejhasznú szarvasmarha állomány takarmányozásában a szántóföldi szálatakarmányok (silókukorica, lucerna széna) a jellemzőek. Feltéhetően a tipikusan gyephasznosító juhállomány létszámának nagyobb méretű csökkenése miatt a szárított szálatakarmányokon belül a gyepszéna aránya 43,5 %-ról (1986-90) 37,2 %-ra esett vissza 1993-ra (4. táblázat).

3.táblázat

A kérődző állatállomány változása 1990-1994.között
1.000 db

Állatfaj	1990	1991
Szarvasmarha összesen	1.751	942
ebből tehén	630	426
Juh összesen	2.069	1.043
ebből anyajuh	1.396	795

Forrás: KSH 1990-1994

4.táblázat

A szálatakarmányok mennyisége és azok összetétele az utóbbi néhány évben

Megnevezés	1986-1990-es évek átlaga		1993	
	1.000 t	%	1.000 t	%
Szálatakarmány, zöld	7.212	100,0	4.191	100,0
ebből lucern	6.404	88,8	3.712	88,6
egység más	808	11,2	479	11,4
Szálatakarmány, széna	3.478	100,0	1.858	100,0
ebből gyepszéna	1.512	43,5	692	37,2
lucernaszéna	1.619	46,5	1.020	54,9
egyéb más	347	10,0	146	7,9

A vidékkép alakítása szempontjából ez a tendencia semmiképpen sem kedvező. A korábban használt legelők magukra hagyása az anyaszéna elvényüléséhez vezet. A lábon maradó száraz termés a legtöbb esetben a gazdátlan terület benyomását kelti. A használat

elmaradása törvénytörően a növényi állomány megváltozásához vezet, ami a táj jellegét változtathatja meg (a nagy termetű kétszikű gyomok, gyombokrok eluralkodása, az alacsony vegetációt igénylő gyepnövények visszaszorulása).

A lecsökkent állatállománynak köszönhetően olyan tájakról tűnt el az állat, mely tájakhoz az napjainkig hozzátartozott. Az omladozó nyári szállások, árválkodó gulyakutak a gazdátlan és reménytelen vidéki kép benyomását keltik.

A gyepek szerepe a természetvédelemben

Nemzetközileg és hazánkban is egyre nagyobb hangsúlyt kap a természet- és tájvédelem kérdése. Ebből a szempontból a kevésbé bolygatott élő vegetációknak, az erdőnek és a gyepeknek van a legfontosabb szerepe. Nemzetközi összehasonlításban Magyarországon viszonylag kevés a gyepek területi aránya a földhasználatban (15 % körüli a Nyugat-Európai 40-60 %-hoz képest). Ennek ellenére a hazai gyepterületeknek különösen fontos szerep jut a természetvédelemben. 1992-ig az országban 627.975 ha-t nyilvánítottak védett területté, ami az összterületnek 6,7 %-a, a termőterületnek 7,9 %-a, a mezőgazdasági területnek 10,3 %-a. Ennek a területnek egynegyede gyepterület (5. táblázat). A gyepterületgazdálkodás szempontjából külön figyelmet érdemel, hogy a legszigorúbb védettségű területeken (nemzeti parkok, természetvédelmi területek) éppen a gyepek aránya a legjelentősebb.

5. táblázat

A természetvédelmi területek megoszlása művelési ágak szerint

Védett terület	Szántó	Gyep	Erdő	Egyéb
Nemzeti parkok	11.556	60.542	58.428	28.613
Tájvédelmi körzetek	58.818	78.952	243.844	49.837
Természetvédelmi területek	4.822	13.461	12.270	6.832
Összesen (ha)	75.196	152.955	314.542	85.282
(%)	11,9	24,4	50,1	13,6

Forrás: Természetvédelmi adatok 1992.

Hazánkban a védett növény és állatfajok többsége a természetes gyepeken él. Ezeknek a gyepeknek a védelme, a vidékkép és a biológiai változékonyság fenntartása az ökoszisztémában egyre népszerűbbé válik. Ebben a kérdésben azonban a mezőgazdasági termelés és a természetvédelem érdekei különbözőek. Ha a természetvédelem fontos az ország számára, az állatnak be kell avatkoznia. Európában jó példák vannak arra, hogy a

mezőgazdaság és a természetvédelem tud egymás mellett élni. Skóciában a farmerek állami támogatást kapnak, ha a védett fajok aránya megmarad a fűállományban. Hollandiában úgynevezett "gazdálkodási megállapodások" kötnek kompromisszumot a farmerek és a természetvédők érdekei között. Ezek a megállapodások részletesen leírják milyen szabályokat kell a farmereknek követniük a gazdálkodásban és tartalmazzák azokat a támogatásokat, amelyeket a farmerek kapnak az előírások betartásáért.

Hazánkban is szükség van arra, hogy a természetvédelmi területeken belül a gyepekre kidolgozásra kerüljenek azok az irányelvek és konkrét intézkedések, amelyek biztosítják a jellegzetes, sok szempontból Európában egyedülálló vidéki kép megőrzését, esetleg visszaállítását.

A gyepterületek tulajdonviszonyai

1994. május 31-én az ország gyepterületének közel 20%-a a különböző vállalatok, közel 35%-a a különböző szövetkezetek és 46%-a az egyéb szervezetek kezelésében, vagy tulajdonában volt. A vidéki kép alakításában ez utóbbi csoport, illetve ezen belül az önálló gazdálkodók és a lakossági gazdasági tevékenység (46,1%) érdemel - több kérdőjelet is tartalmazó - figyelmet. Nem tudni, hogy mi az új tulajdonosok szándéka a gyepterületekkel. A gyepek feltörése - amire sajnos számos példa van - azon túl, hogy évszázados tájképet változtat meg (lejtős gyepek, mélyfekvésű üde rétek eltűnése), a természetvédelmi területeken jövátéhetetlen károkat okoz, vagy okozhat.

A sokszor kényszerűségből, vagy gazdasági érdekből meginduló újrahasznosításnak is vannak kérdőjelei. Kellő szakmai ismeretek birtokában kezd-e a gazdálkodó a gyepek művelésébe, hasznosításába? A várható haszonra koncentrál-e csupán, vagy a gyepegényeire és a takaros határ szempontjaira is figyelemmel van? A lúdtartásból tudjuk, hogy ha csak az elsőre van figyelemmel, annak eredménye a hazánkban idegen sivatagszerű táj és a jövátéhetetlen növényi degradáció.

A szakszerű legeltetés, mint a leggazdaságosabb hasznosítási mód külön figyelmet érdemel. Az ápolat legelő, a jó állapotú legelőberendezések a gondozott táj és a takaros határ benyomását keltik. A stabil, majd a mobil legelő kerítések kialakulását illetve megvásárlását a világon mindenütt segítette az állam. Jól átgondolt szakmai program részeként az ilyen lépés nálunk is szükségszerű és mindenképpen hozzájárul a legeltetési kultúra javulásához és a rendezettebb határkép kialakulásához.

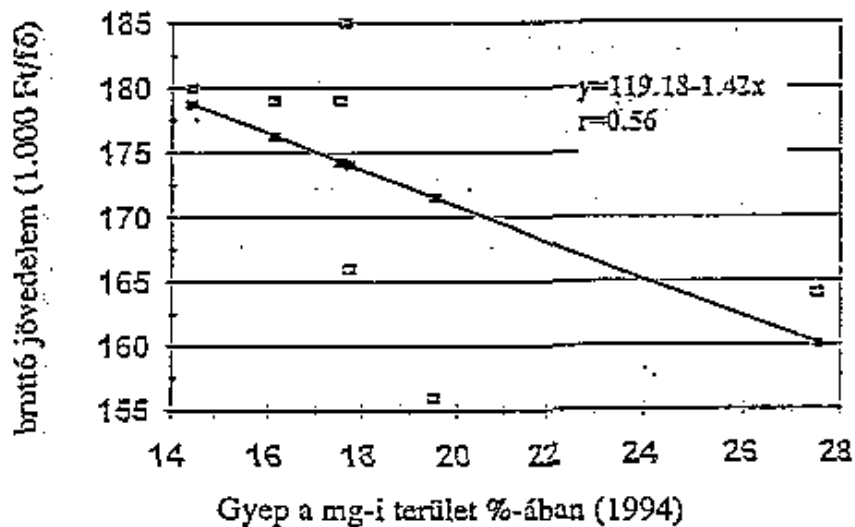
A gyepegzálkodás és a jövedelmek kapcsolata

Magyarország számos táján a mezőgazdaság az egyetlen megélhetési forrás. A jobban jövedelmező szántóföldi növénytermesztésnek köszönhetően a legjobb gyepeket feltörtük és a gyepekénti földhasználat csak a marginális területeken maradt meg.

Vizsgáltuk a gyepek mezőgazdasági területen belüli aránya és a családok egy főre jutó bevétele közötti összefüggést az ország földrajzi tájain. A regresszió analízis azt mutatta, hogy negatív összefüggés van a gyepek területi aránya és a családok egy főre jutó bevétele között (2. ábra). Ez azt jelenti, hogy a gyepek nagyobb területi aránya egy régióban kisebb családi jövedelmekkel jár.

2. ábra

A gyepterület a mezőgazdasági területen %-ban és a bruttó jövedelem összefüggése

A gyepgazdálkodás állami támogatás azt jelenti ezen összefüggés alapján, hogy a szegényebb régiókban élőkhöz jutna támogatás. Az állami támogatás közvetetten hozzájárulna a gazdálkodás szakmai színvonalának növeléséhez, a természetvédelem megvalósításához, a változékony és harmonikus vidékkép kialakításához.